

Uddby gårds framtid – Kultur- och naturspåret

Bakgrund

Med anledning av att arrendet på Uddby gård löper ut den 14 mars 2016 tillsatte förvaltningschef Britt-Marie Lundberg-Björk en arbetsgrupp som fick i uppdrag att ta fram underlag till inriktningsbeslut utifrån tre spår:

- Socialt företagande - Ewa Eriksson, chef för Arbetscentrum
- Arrende eller alternativ driftsform - Jan Nilsson, fastighetschef
- Kultur- och natur- Iréne Hededal, kulturchef.

Denna skrivelse fokuserar på Kultur- och naturspåret.

Utgångspunkt

Att se helheten och knyta ihop utvecklingen av Uddby gård med Alby-rapporten och med översiktsplanarbetet.

1. Den viktigaste frågan för Uddby gård är driften av gården. Att hitta rätt driftsform och personer som är intresserade av den öppna verksamhet som det innebär att ha en visningsgård, som förstår förutsättningarna utifrån att gården ligger i ett naturreservat och som har utbildning och kompetens inom ekologiskt jordbruk med djurhållning.
2. Vidare behövs ett tydliggörande kring *syftet* med gården, då det är avgörande för hur man driver verksamheten.
 - Naturvårdande syfte
 - Pedagogiskt syfte

I den kulturmiljöinventering som gjordes på uppdrag av Tyresö kommun under hösten 2014 pekar man i riktlinjerna för gårdarna Alby och Uddby bland annat på vikten av naturvårdande insatser för att bibehålla det öppna landskapet, men också på gårdarnas stora pedagogiska värden som kan utvecklas.¹

¹ Ur *Översiktlig kulturmiljöinventering sid 32* ”Bevara de öppna markerna i Alby och Uddby långsiktigt genom bete eller åkerbruk. Håll dessa marker fria från bebyggelse och andra anläggningar” och ”Den pågående agrara verksamheten, som idag är koncentrerad till Uddby gård, har stora pedagogiska värden och är en förutsättning för en hållbar kulturvård inom området. Verksamheten bör värnas och gärna utvecklas i rimlig omfattning.”

Djurbesättning

För att bibehålla det öppna landskapet och fungera som visningsgård krävs en djurbesättning med en stor mångfald.² Betande djur formar landskapet på olika sätt: får och nötkreatur betar på ett förhållandevis skonsamt sätt medan hästar trampar sönder markerna (se Fårdala). Privata hästar kommer få invånare till del. Stallplatser för privata ridhästar stämmer inte så väl med målbilden för området där Uddby ska vara en visningsgård som värnar natur- och kulturvärden och med höga pedagogiska ambitioner. Samtidigt är de privata hästarna en kanske viktig inkomstkälla för en framtida arrendator. Ur ett naturvårdande perspektiv bör endast enstaka hästar förekomma och som då fungerar i verksamheten, det vill säga arbetshästar av något slag. Därutöver alla djur som hör hemma på en mindre gård av denna typ; grisar, höns, gäss, med mera. En satsning på nordiska lantraser skulle innebära flera fördelar: attraktivitet för besökarna och en koppling till flera liknande gårdar i Sverige, till exempel Tyresta. Privatstallet bör på sikt hitta en annan placering i kommunen och byggnaden i Uddby byggas om för andra djurslag och en genomtänkt ”slinga” anordnas bland djurstallar/hönshus så att besökare kan komma närmre djuren. Eventuellt ordnas en kontakthage.

Odlingar

Liksom syftet med Uddby och djurhållningen behöver även syftet med odlingarna formuleras. De marker som ingår i arrendet behövs för foder. Det är en viktig del av det ekologiska jordbruket att foder kommer från den egna gården och den gödsel som djuren producerar används lokalt på gården. Dels handlar det om att ha så pass mycket slåtteryta så att Uddbys betesdjur får mat. Denna slåtteryta kompletteras med odlingar av vallväxter. Därutöver finns möjlighet att utveckla verksamheten med pedagogiska odlingar. Dessa kan antingen ligga i anslutning till Uddby eller Alby.

² Ur *Länsstyrelsens samrådsyttrande* april 2015: ”Det finns endast två jordbruksföretag kvar i kommunen. För att upprätthålla och utveckla nödvändiga ekosystemtjänster i regionen behöver de få kvarvarande jordbruken främjas. Länsstyrelsen efterfrågar därför ett mer aktivt förhållningssätt till jordbruksföretagandet i översiktsplaneringen, utifrån dess värden och behov. Många av de ekosystemtjänster vi behöver nu och i framtiden har en tydlig koppling till och är format av ett månghundraårigt småskaligt jordbruk med djurhållning. Därför är det viktigt att förutsättningar finns för fortsatt brukande.”

Andra förutsättningar:

I enlighet med Tyresö kommuns **miljömål** är det grundläggande att gården drivs med ett tydligt kretsloppstänkande och som ekjordbruk. Kanske till och med en självklarhet eftersom gården ligger i ett naturreservat.

En satsning på att **blockera all biltrafik** genom Uddby gård, med undantag för nödvändiga transporter och funktionshinderfordon. Då behövs en bom som sätts upp redan i kurvan, där man också kan göra en vändplats för buss. En ny busslinje dras från Tyresövägen. För privata bilar får man söka en annan lösning: exv att göra skjutbanan till parkeringsplats eller stoppa biltrafiken redan vid infarten till Gimmersta. Denna satsning kommer att kräva en stor beteendeförändring men innebär i gengäld att vägen fram till Uddby gård inte behöver breddas eftersom den blir lågfartszon. Begränsning av biltrafik är också i enlighet med kommunens miljömål.

Att all **naturvård** och skogliga åtgärder som krävs i reservatet även i fortsättningen sköts av kommunens personal (som redan sköter Albyreservatets vård under ledning av föreståndare Stefan Barthelson) och att resurser avsätts.

I syfte att Uddby gård ska fortsätta vara en **levande miljö** är det viktigt att bostadshusen även i fortsättningen är bebodda, d v s Uddby manbyggnad (Erik o Marianne Magnusson), arrendatorbostaden (ny arrendator eller anställd). Även den gamla arrendatorbostaden kan åter tas i bruk som bostad för en tillsyningsman. Detta skulle vara mycket värdefullt med tanke på den omfattande och kostsamma vandalism som sker i området varje år.

En del av byggnaderna på Uddby gård är i behov av **underhåll**. Det finns också **förbättringsarbeten** som ökar attraktiviteten och breddar möjligheterna att nyttja lokalerna flexibelt. Exempelvis skulle en vinterisolering av övervåningen på logen (keféet) innebära att man kan ha programverksamhet, kurser och hyra ut för fester året om.

Funktionerna på Uddby behöver **samplaneras** med verksamheten på Alby.

Verksamheter på Uddby gård - förslag

Tydlig profilering som **öppen visningsgård** synlig och tillgänglig för tyresöborna. De utåtriktade natur- och kulturhistoriska aktiviteterna bör öka med pedagogiska program, utställnings- och undervisningslokaler. Av fårens ull kan man lära sig karda, spinna och tova o s v. Andra traditionella hantverk med koppling till en bondgård kan ges plats: smide, vävning e d.

Visningar av gården – Ca 2 timmar med guide som berättar om djuren och möjlighet att komma nära. För Tyresö skolor – gratis 1 gång/år. För skolor utanför kommunen – 100 kr/elev (prisexempel: 40 externa visningar/år à 2500 kr = 100 000 kr).

Gårdsbutik med försäljning av gårdsprodukter från den egna gården och andra ekojordbruk såsom kött, fårskinn, ägg, fårost, getost, honung, bröd, lokalt hantverk. I Drängstugan?

Bageri och café med ekologiskt bröd och bakverk. Drivs av arrendator eller av annan entreprenör? Kanske arrendatorn ihop med socialt företagande och arbetsförmedlingen för att finansiera personal och öppethållande? Kanske i båda planen där caféet finns idag.

Musteri för frukt under säsong.

Uthyrning av lokaler – För kursverksamhet och föreningar. I caféets lokaler vintertid, då fikabesökarna är färre.

Egen kursverksamhet i gårdens regi, t ex: ”att föda upp höns” ”biodling” ”karda, spinna, tova”. Kan kulturföreningar erbjudas fördelar såsom husrum och/eller förråd, t e x hembygdsföreningen, Hantverksgårdens vänner, Vi som väver.

Turer med häst och vagn. Om det finns ett par körbara brukshästar kan de mot ersättning erbjuda turer för allmänheten under dagar o tider då det är mycket folk. Även för abonnemang vid bröllop m m.

Fröbibliotek går ut på att man lämnar in fröer på gamla kulturväxter på hösten och ”lånar” på våren.

Tyresö Natur- och kulturpedagogiska centrum

Det kultur- och naturpedagogiska spåret utgår från uppbyggnaden av ett natur- och kulturpedagogiskt centrum som tar sin utgångspunkt i befintlig verksamhet som bedrivs av Naturskolan, Kulturenheten, Naturskyddsföreningen, Natursnokarna och Hembygdsföreningen. Denna verksamhet utvecklas med gårdstema och friluftstema i enlighet med den vision som tagits fram för naturskolan samt med kursverksamhet, guidningar, odlingar med mera.

Tyresö Natur- och kulturpedagogiska centrum byggs upp med en pedagogisk trädgård³ för skolor och förskolor, under ledning av en trädgårdspedagog. Det är också viktigt att koppla ihop denna pedagogiska trädgård med någon form av socialt företag eller kommunens arbetscentrum för en kontinuitet, inte minst under sommarlovet.

Tanken med en pedagogisk trädgård är att eleverna kan följa kretsloppet och årscykeln i odlingen, med sådd, skötsel och skörd. Den ska också vara vacker och stimulerande! Gärna med slingrande gångar som bjuder in eleverna och allmänheten till att strosa runt, utforska och njuta av trädgården med alla sinnen i en lugn och lummig miljö. Trädgården ska prunka av färg och form, det ska finnas många olika ätliga växter av olika slag. Det ska också finnas växter som lockar ett myller av djur som fjärilar, bin och andra pollinatörer. Odlingen bör bygga på eller inspireras av permakultur-odling. Det innebär att man får ut många nyttigheter på samma yta, man har en lång odlingssäsong och en mångfald av växter och smådjur. Mångfalden ger en balans i trädgården så att så kallade skadeinsekter och ogräs inte kan föröka sig och ta över. Det kan också ingå bärbuskar som ger en lummighet och nektar till pollinatörerna.

Den pedagogiska verksamheten kan t ex byggas upp så att olika klasser sköter om sin egen odlingslott, som ingår i trädgårdens helhet. Genom att själva ta ansvar känner eleverna stolthet, får utveckla sin kreativitet och empati för det levande.

³ Förslag har som inkommit att ha en rehabiliteringsodling vid Alby, vilket riskerar att stänga ute allmänheten och övrig pedagogisk verksamhet. Målgruppen för en rehabiliteringsodling behöver lugn och avskildhet, vilket är svårt att kombinera med övriga intressen runt Alby och Uddby.

Naturskolan skulle då ha temadagar för varje årskurs enligt nedan (skiss):

F – Gårdsvisning

Åk 1 – Småkryp i skogsbacken

Åk 2 – Vinterekologi i Alby*

Åk 3 – Tidsresa till järnåldern *Möt forntiden**

Åk 4 – Från ax till plättar

Åk 5 – Vattenekologi vid Kolardammarna*

Åk 6 – Tidsresa till 1600-talet *Båtsman Brottom* i Ahlstorp (Gjordes senast 2003)

Åk 7 – Från får till tröja på Uddby

Åk 8 – Friluftstema

Åk 9 – Klimattema vid Ahlstorp*

* Befintligt program 2015

Därutöver har naturskolan idag:

Utbildning för lärare, förskollärare och blivande förskollärare i bl. a utepedagogik

Äventyrsdagar för grupper

Naturstiggar

Tidsresa till ängsslätter i Ahlstorp i samarbete med Hembygdsföreningen,

Natursnokarna, Uddby gårdscafé, miljö- och trafikenheten samt kulturenheten.

Natursnokarna har idag med placering i Uddby:

- Lammvisning
- Besök i kohagen
- Besök hos bonden

Naturskyddsfören./ -snokarna har idag med placering i Alby:

- Naturens rum i Alby
- Perennrabatt
- Humlebar
- Fågelrestaurang
- Insektshotell

Målgrupp

Huvuddelen av den pedagogiska verksamheten är riktad till skolelever och sker under skoltid. Kvällar, helger och lov kan visningar och kurser hållas för/av olika grupper; allmänheten, föreningar, fritidsgårdarna, socialförvaltningens verksamheter osv. Det finns förutsättningar att anordna lovverksamhet med dagkollo.

På *Faluns naturskola* – som också ligger organiserade under kultur- och fritidsnämnden – har man utvecklat ett samarbete med SFI där deltagarna fått göra praktik på gården. Ibland har det visat sig att de har kompetens att dela med sig av till verksamheten, att eleven blir läraren och tvärtom. Att hitta andra sätt att kommunicera än genom det talade språket kan vara en väg att knyta an eller hitta sin plats i samhället. I Falun hade man också en anställd slöjdare (före detta läns slöjds konsulent) som inom ramen för naturskolan arbetade med ungdomar som hamnat i utanförskap. Han arbetade med slöjd och samtal som metod. Genom hantverket kommer ungdomarna ner i tempo, blir närvarande och öppnar upp sig. På *Rosendals trädgårdar* arbetar man på ett liknande sätt med ungdomar som får baka stenugnseldat bröd och odla. På Uddby gård finns förutsättningar att arbeta för integrering och mot utanförskap med bakning, odling, hantverk och djurskötsel.

Slätter på Ablstorp

Lokalisering - förslag

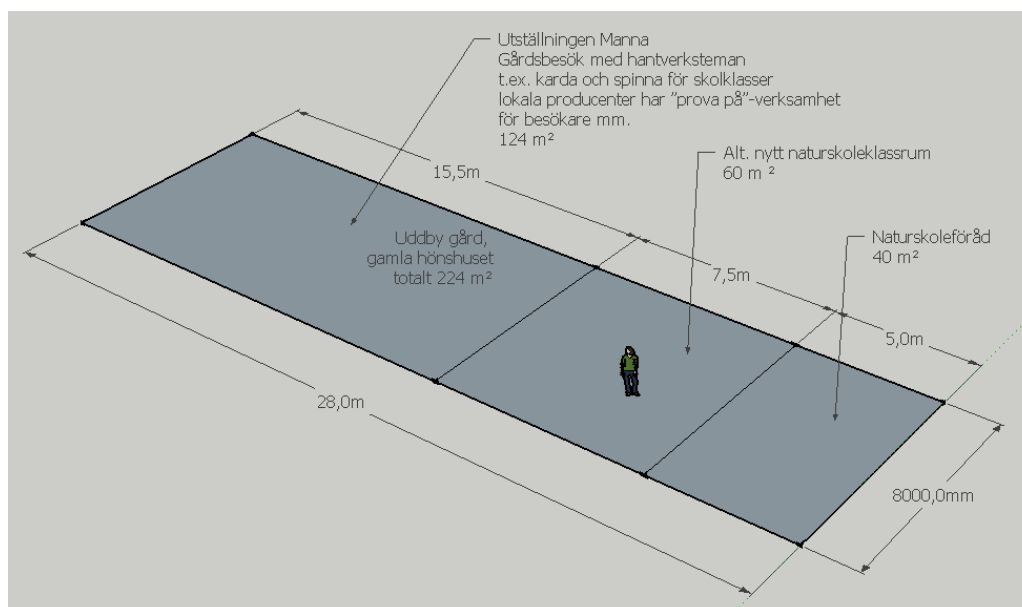
Ett rum i byggnaden *Längan* iordningställs som inomhusklassrum och förråd för naturskolan enligt skissen nedan. Detta utrymme kan också användas som möteslokal för föredrag, kurser med mera. Museets samling ägs av bröderna Magnusson. Samlingen har byggts upp under lång tid och består av huvudsakligen föremål med anknytning till Tyresös gårdar och torp. Ägandeförhållandet behöver redas ut för att göra samlingen tillgänglig för allmänheten.

Längan ligger mitt emot kaféet

En idé är att integrera delar av samlingen i utställningen *Manna* – en annorlunda utställning för alla sinnen om mat och miljö och vårt underskattade beroende av naturen (i kommunens ägo) – och därigenom få ställa historien i relation till nutid och framtid.

En dag med gårdstema kan då se ut så här: Barnen tas emot av pedagogerna och får en introduktion. Man går in på museet och tittar på det material som har anknytning till det gårdstema som man jobbar med (till exempel ”Från ull till grytlapp” eller ”Från ax till kaka”) Detta följs av en utomhusdel när man jobbar med fåren eller odlingen. Därefter följer en praktisk del där eleverna får karda/tova eller mala/baka.

Skiss över hur lokalen skulle kunna användas

Torp och gårdar i Uddby gårds närhet

Ahlstorp båtsmanstorp

Ahlstorp är en värdefull kulturhistorisk miljö som har en viktig roll i området och i kommunen. Här kan man ta fram en skötselplan som syftar till att återställa torpmiljön på ett pietetsfullt sätt och öka tillgängligheten. Utvecklingen bör ske i dialog med hembygdsföreningen. Ahlstorp används redan idag som bas för Naturskolans *klimatema* för åk9. Varje år i augusti genomför kulturavdelningen en slåtter av Ängen, något som utvecklats till ett uppskattat program som har stora kultur- och naturvärden. Miljön är också lämplig för kulturpedagogiska program, såsom tidsresor. År 2003 hade kulturenheten programmet *Båtsman Bråttom* där åk5 fick resa till 1600-talet.

Bild från programmet Båtsman bråttom, en tidsresa till 1600-talet

Rundemars gård och Grändalen

Det finns anledning att i ett längre perspektiv ta ett helhetsgrepp på hela den kulturmiljö där Uddby gård ingår som en del. Mot bakgrund av detta företogs ett besök till Rundmars gård under våren 2015. Även Grändalen har en stark koppling till Uddby gård och Tyresögodset. Behovet av underhåll är stort men miljön är av stort kulturhistoriskt värde och har förutsättningar att fungera som målpunkt för friluftslivet och besöksmål för kulturturism.

Tjänstemannagrupp "Kultur- och naturspåret":

- Iréne Hededal, kulturchef
- Lena Guthe, kultursekreterare med ansvar för kulturarvsfrågor.
- Martina Kiibus, naturskolepedagog, naturguide och biolog
- Jonas Hedlund, naturskolepedagog, biolog.
- Göran Bardun, kommunekolog
- Stefan Barthelson, föreståndare Alby friluftsgård

Möten med:

1. Naturskyddsföreningen och Natursnokarna 26 november 2014
2. Hembygdsföreningen 4 mars 2015
3. Studiebesök på Tyresta 5 mars
4. Tyresö hälsoträdgård med Ewa Eriksson 9 mars
5. Guidning och studiebesök på Rundmars gård 31 mars
6. Erik Magnusson och Göran Magnusson 15 april
7. Studiebesök på Faluns naturskola måndag den 27 april
8. Studiebesök på Gunnes gård och Bögs gård torsdag 28 maj
9. Avstämningsmöten ledda av B-M Lundberg-Björk 9/2, 31/3, 23/4

Material:

- Utdrag ur den kulturmiljöinventering som gjorts av Nyréns Arkitekter med anledning av den nya översiktsplanen för Tyresö (utförd 2014)
- Förstudie av jordbruket på Uddby gård, av Johan Ahlbom
- Naturskolans vision
- Minnesanteckningar från möten med tjänstemannagruppen 30/3, 15/4
- Minnesanteckningar från studiebesöket på Rundmars gård
- Historien på spåret kring Alby friluftsgård och Uddby gård
- Tyresta skötselplan (remiss från 2012)
- Utställning i Alby – jämförelse mellan tre alternativ 2014.01.23
- Naturskyddsföreningens Idéer om hur visningsverksamheten vid Uddby gård kan utvecklas och ge värdefulla samordningsvinster... 2014.11.25

Idéer och förslag som inkommit från allmänheten:

Lammeum

Hälsoträdgård x 2

4H-gård